

Rosa M. Gil

**ELS ARQUITECTES: ORIGENS SOCIALS I
PRÀCTIQUES PROFESSIONALS**
Els orígens de la figura de l'arquitecte
contemporani

El col·lectiu dels arquitectes, en la seva consolidació com a professionals liberals, mostra en la seva trajectòria exemples prou clars de l'evolució dels vells esquemes d'antic règim cap el paradigma contemporani. Aquest procés s'enregistra tant en l'exercici privat de la professió com en la seva implicació en la funció pública, en el context d'un estat que s'està vertebrant al llarg dels segles XIX i XX.

Cal dir des d'un principi que la història que esbossarem no és ni lineal ni homogènia. Els oficis de la construcció, dins dels quals els arquitectes han pugat per esdevenir-ne l'elit més considerada, han viscut entre el llast de la tradició medieval dels antics mestres d'obra d'estructura gremial, i la necessitat de posicionar-se en una administració pública que d'entrada no els reconeix com a funcionaris i que els mantindrà, fins ben entrat el segle XX, a l'atzar del color polític dels governs de cada moment. L'alternança política, el canvi de lleis i les estratègies per situar-se són una constant al llarg del període. Els professionals que hem estudiat van haver de lluitar i en certa manera encara lluiten per assumir consideració i projectes. Són nombroses les referències al conflicte de competències entre aparelladors, arquitectes i enginyers que arriben fins ahir mateix. Una mostra: el «Dictamen, emitido a petición del Consejo Superior de los Colegios de Arquitectos de España, sobre las atribuciones profesionales de los arquitectos en cuanto a las funciones técnicas en materia de urbanismo y edificación propias de las entidades locales» de juny de 2004.

En aquest context, mestres d'obra, enginyers i arquitectes van viure el trànsit cap al model contemporani amb un

esforç considerable: els mestres d'obra, per mantenir el seu centenari estatus en el nou context de l'estat modern, i els arquitectes, per trobar el seu lloc com a tècnics superiors i professionals liberals en la societat dels segles XIX-XX. Ens centrarem en la trajectòria dels arquitectes.

La primera institució acadèmica destinada a la formació dels arquitectes es va fundar el 1757 amb el nom de Real Academia de las Tres Nobles Artes, avui Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Aquest fet va significar, a més de l'homologació d'uns estudis i la uniformització d'una producció estètica lligada al gust de les monarquies il·lustrades, l'assumpció d'uns clars privilegis per part dels professors i alumnes de l'Acadèmia, que els dotava d'un prestigi professional enfront dels mestres d'obra i arquitectes gremials. Naixia aquí la figura del professional liberal en arquitectura, deslligat dels lligams corporatius gremials de l'Antic Règim, i que es tractava en règim d'igualtat amb uns altres tècnics superiors formats aleshores a les escoles militars: els enginyers. Tot i amb això, els titulats que sortien de l'Acadèmia de Madrid i més tard de les altres escasses delegacions a València, Valladolid i Barcelona, no representaven un contingent suficient per abastir les necessitats de professionals del país. A més, per perfil econòmic i sociològic, solien assumir càrrecs com el d'arquitecte provincial, en capitals de província importants, i en obres de l'església com catedrals, hospitals, hospicis, etc. És a dir, que molts pocs arribaven a la majoria de municipis. A Girona tenim com a exemples Manuel Almeda, Martí Sureda Deulovol i Fèlix de Azúa, entre d'altres.

En el transcurs del segle XIX, amb la modernització de l'Estat, les expectatives de creixement de les ciutats, les necessitats d'urbanització, eixamples, noves vies, abastiment d'aigües, sanejament i també la urgència de dotar les poblacions d'equipaments com escoles, hospitals, ajuntaments, mercats i cementiris, en el marc del desplegament de les polítiques municipals, imposaven la necessitat de comptar amb nous tècnics. En aquest context s'inscriu la creació de les Escoles d'Arquitectura en ciutats com Madrid el 1845 i Barcelona el 1875, que trenquen amb l'exclusivitat d'expedició de títols que fins aleshores tenia l'Acadèmia, i de la qual, tot i tenir delegacions a València, Valladolid i la mateixa Barcelona, els exàmens es continuaven fent únicament a Madrid. Les noves escoles d'arquitectura representen un canvi de model en la formació dels arquitectes que protagonitzaran la transformació urbana del canvi de segle, a nivell formal, i també van obrir el camí a la participació d'aquests professionals en decisions estratègiques a nivell ciutadà a través de la figura dels arquitectes municipals.

La porta d'entrada a la liberalització de l'exercici lliure de la professió sense necessitat d'adscriure's a cap corporació ni col·legi particular arrenca dels governs liberals emanats de les Corts de Cadis que van promoure la desaparició dels gremis, i es va forjant al llarg del segle XIX. A partir d'aleshores, per exercir, només calia presentar el títol corresponent a les autoritats locals, que elaboraven els Registres de Títols, eina que avui es revela imprescindible per a l'estudi de les professions durant aquest període. Aquest és l'origen de la figura del pro-

fessional liberal com a forma d'exercici en el marc de la societat burgesa de l'Estat liberal. Aquests professionals, però, aviat veieren la necessitat de definir el seu estatus a través de les agrupacions, en un procés de creació de col·legis professionals que s'esdevingué al llarg de la segona meitat del segle XIX, i s'allargà fins gairebé la Guerra Civil. En el cas dels arquitectes, no obtingueren un col·legi propi fins el 27 de desembre de 1929, i a la pràctica els Col·legi d'Arquitectes de Catalunya començaren a funcionar com a tals el 1930. La progressiva creació dels col·legis professionals representà un nou intent d'enquadrament professional amb molts punts de contacte amb els antics gremis, si exceptuem el caràcter religiós de les antigues corporacions. Paral·lelament, l'evolució de l'estat liberal estructurarà la funció pública tal com la coneixem. Estem parlant del naixement de la burocràcia, gestionada per un cos d'especialistes en l'administració pública amb una certa autonomia. Són els funcionaris. Aquests configuraren un saber especialitzat al qual s'accedia mitjançant una oposició, on l'aspirant que superava unes proves entrava a formar part d'aquest cos d'especialistes, els anomenats «cuerpos», que s'anaren creant per llei al llarg del segle XIX. És el cas dels enginyers d'obres públiques, per citar un exemple d'èxit creat ja el 1803, i de la voluntat dels arquitectes municipals d'aconseguir-ho, amb la fundació, el 1928, del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España. En realitat, mai passarà d'associació professional.

Durant el segle XIX els diferents professionals van crear els seus propis col·legis: Els advocats el 1838, les

professions sanitàries a partir de la Llei de Sanitat de 1855, mentre que els metges en concret protagonitzaren diverses temptatives de crear un col·legi propi, que va esdevenir una realitat el 1894. Globalment, la col·legiació com a enquadrament buscava donar resposta a la crisi de les diferents professions a l'hora de definir les seves competències i de defensar els professionals en la pràctica quotidiana. La col·legiació es converteix en un instrument legal que a finals del segle XX ja s'ha imposat plenament com a sistema de regulació professional.

Tornant als oficis de la construcció, el 1845 una Real Orden exclouia els mestre d'obra de la realització de projectes oficials o d'ús públic i reduïa el seu paper en les obres de particulars. Tot i això, aquest escenari de crisi i reconstrucció del mercat de treball es vivia arreu de la península de forma diferent. Ciutats importants com Madrid, Barcelona i València anaven entrant en el sistema contemporani, mentre que d'altres regions d'Espanya com Galícia ens ofereixen una imatge de disgregació del poder i un escàs seguiment de les directrius que emanaven del govern central.

La pugna ideològica que hi havia darrera s'entén si valorem la transcendència a tots nivells dels projectes estratègics que els ajuntaments es plantejaven, com l'enderroc de les muralles, els plans urbanístics d'eixample, la construcció de mercats i els projectes de parcs i usos de sòl urbà. Tasques que implicaven els professionals, que a cada canvi de signe de l'ajuntament eren desplaçats. Aquest fet va ser també un dels motius de la petició reiterada dels arquitectes municipals d'esdevenir

un cos de funcionaris dependents de l'Estat. La llarga lluita per a la funcionarització, a més de l'estabilitat i la professionalització, també portava implícita l'assumpció d'un estatus de representants tècnics de l'Estat enfront dels polítics.

Ofici i professió: de mestres d'obra a arquitectes titulats, transferència generacional?

És interessant seguir la línia de recerca que analitza la mobilitat social i laboral dels tècnics de la construcció com a adaptació a contextos de canvi, a partir del seguiment de les biografies d'aquests tècnics. L'objectiu és detectar si existeix una transferència generacional entre antics mestres d'obres i nous arquitectes, fet que pot ser més significatiu especialment des del moment que l'ensenyament de l'arquitectura es desvinculà de l'Acadèmia i va esdevenir una carrera universitària moderna. L'Escola d'Arquitectura de Madrid obria les seves portes el 1844 i l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona el 1875, amb les primeres promocions de 1879.

L'equivalent català a la Real Academia de Bellas Artes de Sant Fernando de Madrid el tenim en la Escuela de Nobles Artes (1778), precedent del que serà l'Acadèmia de Belles Arts Sant Jordi. Durant el darrer terç del segle XVIII serà la responsable de formar els arquitectes a Catalunya. Amb l'obertura de l'Escola d'Arquitectura el 1875, va continuar agrupant els arquitectes com acadèmics, la qual cosa ens aporta dades biogràfiques. Un mostreig entre les biografies dels arquitectes de la secció

d'arquitectura des de la seva creació, revela que dels trenta-un casos estudiats, la meitat eren fills de pare dedicat a oficis de la construcció. Josep Casademunt era fill de fuster. Elies Rogent va néixer en una família dedicada a la venda de materials de construcció. El pare de Bonaventura i Joaquim Bassegoda Amigó era paleta. Manuel Vega era fill d'un ajudant d'obres públiques i Antoni Puig Gairalt d'un contractista. L'altra meitat dels matriculats provenien de pare titulat en arquitectura de forma majoritària, excepte un advocat i un enginyer. Finalment, dos dels arquitectes eren d'una família d'industrials. El que l'anàlisi demostra és que un alt percentatge dels futurs arquitectes universitaris provenien de pares dedicats a oficis de la construcció, o bé pròpiament d'arquitectes, cosa que permet mesurar, encara a nivell de mostreig, la transferència generacional enregistrada amb el desvetllament de les professions liberals en el canvi de segle.

El sorgiment de la figura de l'arquitecte municipal

Durant el darrer quart del segle XIX l'escenari de la gestió urbanística de les ciutats havia esdevingut més complex i evidenciava la necessitat de comptar amb tècnics per donar-hi resposta. Aquestes circumstàncies van conduir a l'afermament de la figura de l'arquitecte municipal. En aquell moment els únics arquitectes titulats eren els arquitectes acadèmics, que fins aleshores només havien atès les grans ciutats i les obres importants de l'Església i de l'Estat. També cal tenir en compte el perfil de les places d'arquitecte municipal que s'oferien, sense cap

cos ni escalafó al darrere, sovint sense sou assignat i cap garantia d'estabilitat en l'atzarosa vida municipal del país. La situació dels ajuntaments, la seva atomització i criteri particular en les atribucions i la distribució de les forces polítiques en cada moment, feien que aquestes institucions, primer bastió de l'Estat, i les seves contradiccions, esdevinguessin veritables vespers on la feina dels tècnics es veia directament coartada per interessos caciquistes i compromisos privats. Aquesta situació era més evident en les petites poblacions on el tècnic estava en mans del joc de forces de l'ajuntament de cada moment.

Des del 1860 les grans ciutats havien començat a definir el càrrec d'arquitecte municipal de forma regular, tal com recull Horacio Capel. L'aparició d'aquest càrrec en l'organigrama municipal va representar un avenç en la construcció i la planificació de les obres, especialment a nivell d'equipaments, habitatges i ordenació de carrers, ja que fins aleshores les operacions urbanístiques més importants ja havien comptat sovint amb el concurs dels enginyers militars destacats a les places i també dels enginyers civils com a cos tècnic de l'Estat. La resta d'obres havia restat en mans dels mestres d'obra, veritables artífexs de moltes de les ciutats del segle XIX, i responsables de la fesomia de la major part dels teixits urbans de l'època.

Aquestes places d'arquitecte municipal, però, no sempre es cobrien, en part per la baixa remuneració, que no les feia atractives als escassos arquitectes titulats, sovint membres de famílies burgeses benestants, que ja aconseguien els encàrrecs de la burgesia. L'altra raó, com anys

més tard havien de posar de manifest els membres del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España, CAME, era, de ben segur, la precarietat del càrrec i la manca d'estatus en relació amb altres professionals al servei de l'administració. En substitució d'aquests professionals, en moltes poblacions, exercia d'arquitecte municipal algun arquitecte vinculat a la vila, bé per origen familiar, bé per estíueig. Tot plegat en un relació en certa manera informal, i sustentada pels contactes personals i per l'estatus d'alliberat del que gaudien els arquitectes dels primers anys del segle XX.

Des de finals del segle XIX, però, les ciutats havien sofert grans transformacions i es plantejava un debat urbanístic que contemplés aspectes com els efectes de la industrialització, l'higienisme, els espais verds, l'organització de la ciutat, els barris insalubres i el comportament dels nous eixamples, entre d'altres. Tota aquesta problemàtica va conduir a una creixent intervenció de l'Estat. Els nous problemes evidenciaven la necessitat de limitar l'activitat individual i regular l'activitat econòmica en relació al sòl i a l'edificació. Aquest protagonisme de l'administració pública en matèria d'urbanisme es vehiculava a través de les ordenances municipals. A partir de la dècada dels anys vint, els municipis espanyols legislaren també en qüestions de localització industrial, construcció de jardins i parcs, regulació de l'ús d'espais públics i lluita contra incendis, qüestions que s'afegiren a les que tradicionalment ja administraven i que requerien el concurs de professionals com els arquitectes municipals.

Assistim així a un desvetllament de noves competències que requeriren, a més d'un grau superior d'especialització, un augment de la dedicació i implicació tècnica en el treball de la ciutat. Es van tornar a definir continguts i es van exigir més continguts, que van transformar el vell esquema de professional liberal que treballa puntualment pels municipis construint equipaments privats i públics. És el cas de Lluís Muncunill a Terrassa, Josep Azemar a Figueres, Juli Batllevell a Sabadell, Jeroni Martorell a Calella, Josep Puig i Cadafalch a Mataró o Martí Sureda Deulovol a Girona.

Des de les primeres dècades de segle XX, aquests nous arquitectes municipals protagonitzaren, a les ciutats on van exercir, el canvi de perfil cap a arquitecte gestor, que desenvolupava una ingent tasca que, més enllà del projectes estrictes, els portà a endegar polítiques de finançament municipal, serveis d'higiene i estadística, promoció d'habitatge públic... Estarien en aquest grup homes com Ricard Giralt Casadesús, a les ciutats de Figueres i Girona, Josep Renom i Melció Vinyals a Terrassa, Josep M. Miró Guibernau a Vilanova i la Geltrú i Salvador Sellés a Barcelona, entre d'altres. Dels seus respectius despatxos municipals en van sortir els equipaments i jardins que les noves ciutats necessitaven i al mateix temps, van renovar els criteris d'intervenció en els nuclis històrics, en plena sintonia amb els debats que s'estaven produint a Europa. No és gens casual que aquests mateixos arquitectes, a finals de la dècada dels anys vint, protagonitzessin les reivindicacions professionals entorn de la figura de l'arquitecte municipal que conduirien a la fun-

dació, a finals de 1928, del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España, veritable acadèmia en la formació d'aquest nou perfil professional.

Finalment voldríem apuntar el caràcter relativament efímer del perfil tècnic de l'arquitecte municipal que, tal com apunta Josep Casamartina, començà a canviar a partir de la dècada dels anys setanta del segle XX, quan una nova onada d'especialització obligà aquests tècnics a un repartiment de les tasques, que, si més no a nivell de municipis mitjans o grans, va acabar amb la figura de l'arquitecte protagonista de la gestió municipal a nivell de territori i equipaments, que tants beneficis reportà a les poblacions al llarg dels anys centrals del segle XX.

Trajectòries professionals a Girona

Un exemple del perfil dels arquitectes acadèmics del segle XIX el trobem en Bru Barnoya Xiberta (Girona, 1809 - 1888). Bru Barnoya nasqué en una família dedicada a les arts. El seu pare era el fuster-agrimensor i mestre d'obres Lluís Barnoya Matlló. Format a la Real Academia de Sant Fernando de Madrid, va exercir d'arquitecte municipal a la ciutat entre 1839 i 1847. Deixà el càrrec d'arquitecte municipal en ser nomenat mestre de l'Escola Normal, però va continuar exercint d'arquitecte privat fins el 1872. És l'autor del traçat del Carrer Nou i de la plaça de Sant Francesc, a més de moltes altres obres.

Una altra trajectòria itinerant entre les diferents institucions defineix la carrera professional de Martí Sureda Deulovol (1822-1890). Nascut a L'Escala el 1822 en una

família de terratinents i comerciants, va obtenir el títol a la Real Academia de Bellas Artes de Sant Fernando el 1846. Amb el títol a la mà, es registrà a l'Ajuntament de Girona i al mateix temps instà al govern municipal a exigir la titulació de l'Acadèmia com a requisit per signar plànols, en compliment de la Reial Ordre de 1845 que així ho dictava. És un exemple més de la pugna existent entre arquitectes i mestres d'obra. El 1849 es presentà a la plaça d'arquitecte municipal que deixà vacant Bru Barnoya.

En aquest punt és interessant recuperar les paraules del recordat Miquel Ferrer, la persona que més va aprofundir en la trajectòria professional de Martí Sureda. Ens ofereix una perspectiva personal dels dos arquitectes municipals:

«Barnoya era de caire més pragmàtic, calculador, reformista, defensor de la Girona emmurallada, de les botiguetes, dels ciutadans del carrer de Sant Francesc, atents al ràpid enriquiment personal i guanys fàcils, encara que es descuidi l'estètica de la ciutat.

Sureda és liberal, demòcrata, a punt per participar, somniador, idealista, partidari d'enderrocar les muralles, resident a la plaça de Sant Agustí, de professions liberals i amb idees còmodes, estètiques i funcionals per a la ciutat. De la cultura i el comerç innovador, recerca un pla director d'eixample (on les condicions higièniques i d'ornat – tan oblidades des de sempre- imperin) per combatre la manera de fer de la ciutat: sobre la marxa i negociant».

El 1849 Sureda va ser escollit com a arquitecte municipal, càrrec que només exercí durant dos anys. En aquesta breu etapa treballà en la reforma urbana amb les eines que tenia a l'abast, com eren les alineacions de carrers i el traçat d'infraestructures d'abastiment i sanejament. També participà del disseny de la ciutat amb els projectes d'habitatges unifamiliars d'estil neoclàssic, sovint amb porxos, plantejats en façanes uniformes i contínues. Un exemple el tenim en la Plaça de Sant Agustí (1855-64). Va ser l'autor del primer projecte d'eixample de Girona, que contemplava l'obertura de noves vies de comunicació i l'enderroc de les muralles, proposta que va rebre una forta oposició i que no maduraria fins al cap de mig segle.

El 1851 va ser nomenat Director de Camins Veïnals i Arquitecte Provincial, càrrecs pels quals va renunciar al d'arquitecte municipal. Des de la Diputació va projectar obres a tota la província, com les Voltes de la Bisbal (1854-60) i els eixamples de Palamós, Lloret de Mar, Vilobí d'Onyar (1861) i Castelló d'Empúries (1867). També va exercir d'arquitecte diocesà des d'on va participar en la restauració del monestir de Ripoll, i va ser membre de la Comissió Provincial de Monuments fins a la seva mort

La seu vacant d'arquitecte municipal va passar per diversos mestres d'obra fins que el 1870 va ocupar-la Manuel Almeda Esteva (Girona 1848-1938). Titulat a la Real Academia de Bellas Artes de Sant Fernando, va ser el successor acadèmic de Martí Sureda, però per pocs anys, ja que el 1878 va ser designat arquitecte diocesà i el 1890 va rellevar Sureda com a arquitecte provincial. Entre al-

tres obres, va signar a la ciutat el projecte de Teatre Municipal i l'Església del Sagrat Cor. Va ser arquitecte provincial fins els anys trenta.

L'obertura de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona el 1875 va portar una nova generació d'arquitectes, que van desplegar la seva activitat a la ciutat. Aquests professionals, les primeres promocions dels quals van arribar a partir de 1879, representen el perfil d'arquitecte que, amb poques variacions, ha arribat fins avui. El nombre de títols expedits per l'Escola de Barcelona es va mantenir molt contingut els primers anys, quan les promocions les integraven mitja dotzena d'individus per a tot Catalunya i les Illes. Començà a augmentar de forma sostinguda al segle XX. Dos factors van influir en l'augment: el nombre superior de joves que accedien a l'ensenyament superior com a consolidació del model educatiu esbossat al llarg del segle XIX i que es traduí, per exemple, en l'obertura de nous instituts de batxillerat, i les noves perspectives de feina que es desplegaven amb la dinàmica urbanitzadora i modernitzadora del segle XX. Evidentment, la proximitat geogràfica de comptar amb Escola d'Arquitectura pròpia a Barcelona en va ser un element essencial.

L'Anuari Associació d'Arquitectes de Catalunya de 1900 només registra dos arquitectes a Girona: Manuel Almeda, amb domicili al carrer de les Hortes, i Martí Sureda Vila, fill de Sureda Deulovol, a la plaça de Sant Francesc.

Les primeres dècades del segle XX porten a Girona els arquitectes que van signar les obres que avui encara

admirem i que constitueixen el nostre catàleg de patrimoni urbà.

Isidre Bosch Bataller (Vilanna 1875 - Girona 1960). Iniciador d'una nissaga d'arquitectes que arriba fins avui, Isidre Bosch va obtenir el títol d'arquitecte el 1903. De seguida va obrir el despatx professional a la plaça –avui avinguda– de Sant Francesc. Al llarg de la seva vida va exercir d'arquitecte municipal de Palafrugell i va ser assessor dels ajuntaments de Cassà de la Selva i Llagostera. També va projectar nombroses obres a Girona i Olot. Va ser també arquitecte diocesà i ens ha deixat nombroses esglésies a tota la geografia gironina, així com intervencions a la catedral de Girona.

Isidre Bosch és autor de nombroses escoles de la província, com les de Lladó, Cassà de la Selva, Viladamat i Palafrugell, i les de moltes altres poblacions gironines. Representa el modernisme acadèmic de principis de segle a la ciutat, tot i que els seus projectes evolucionaren també cap al noucentisme. Són obra seva a Girona la Casa Casellas de la Ronda de Ferran Puig, el Xalet Juandó o Casa Furest a la cantonada entre el carrer del Nord i Anselm Clavé, la Casa de Pont Ciurana al carrer Juli Garreta i el magnífic grup escolar Bruguera, la primera escola construïda a la ciutat. També ens ha deixat la fàbrica Brillas i Pagans de Celrà i els escorxadors de Llagostera i Palafrugell.

El 1906 va ser l'any de l'obtenció del títol de Rafael Masó Valentí (Girona, 1880-1935). Fill d'una família de professionals liberals, el seu pare era procurador dels tribunals, impressor i fundador del Diari de Girona. Els seus

germans, Santiago, advocat. Joan, farmacèutic i Narcís, pedagog, són bons exemples de professionals liberals del segle XX, compromesos amb la professió i el país. Rafael Masó, considerat l'iniciador del noucentisme a la ciutat, va exercir sempre com a professional liberal, tot i que va rebre encàrrecs de l'administració, i, sobretot, va exercir un compromís social com a regidor de l'Ajuntament i com a activista cultural en múltiples iniciatives. Les seves obres més conegudes, com la Farinera Teixidor, la Casa Masramon d'Olot o la urbanització des'Agaró, han esdevingut icones d'una arquitectura catalana i moderna, vinculada als corrents europeus.

Quatre anys més tard, el 1910, obtenia el títol Joan Roca Pinet (Girona, 1885-1973) fill de pare advocat i mare vinculada a una família de farmacèutics. El 1913 Roca Pinet va esdevenir l'arquitecte municipal d'Olot, càrrec que deixaria cinc anys més tard en guanyar la plaça com arquitecte d'Hisenda adscrit al Cadastre, el 1918. Les seves obres més recordades són la Casa Norat de la Rambla i les Escoles de les Planes, de 1912, i el disseny de l'Eixample Malagrida d'Olot del 1916. Roca Pinet, alumne de Lluís Domènech i Montaner, inscriu la seva obra en la plena identificació en el modernisme del mestre. L'exemple més clar d'aquest mestratge el trobem en la Casa Norat de la Rambla.

Un altre representant d'aquestes primeres generacions d'arquitectes universitaris és Josep Esteve Corredor (Girona, 1896-1965). Fill d'August Esteve, professor de francès i cònsol a la ciutat, i de Llucietta Corredor. Josep Esteve va cursar el batxillerat compartint aula amb l'es-

criptor Josep Pla i el pediatre Pompeio Pascual. Va obtenir el títol d'arquitecte el 1922 i va obrir despatx a la ronda Ferran Puig de Girona. L'any següent, el 1923, seria nomenat arquitecte municipal d'Olot, on va projectar, entre altres obres, la continuació de l'eixample Malagrida, iniciat pel seu antecessor Joan Roca Pinet. Com a arquitecte privat va deixar a Girona edificis tan coneguts com el Col·legi de La Salle, la Casa Valls del carrer del Carme o la seu del Banc Hispanoamericà a la plaça del Marquès de Camps. Va ser també l'arquitecte de l'hotel Rocafosca de Palamós i de la urbanització, l'església i nombrosos xalets i hotels a Platja d'Aro.

Josep Claret Rubira (Girona, 1908-1988) era fill del mestre d'obres de l'Ajuntament de Girona, Narcís Claret, i va obtenir el títol d'arquitecte el 1933. Els seus anys d'estudiant en pràctiques al despatx de Josep Lluís Sert van introduir-lo en les avantguardes arquitectòniques i concretament en la fundació del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per el Progrés de l'Arquitectura). Les seves primeres obres s'inscriurien plenament en el moviment i esdevindrien les més emblemàtiques de Claret, especialment el Xalet Tarrús del carrer de la Rutlla. Josep Claret, el 1934, va contraure matrimoni amb Maria Rodríguez de Miguel, filla del governador civil de Girona durant la dictadura de Primo de Rivera. Aquest fet marcarà en part la seva trajectòria. En esclatar la Guerra Civil és mobilitzat a Menorca per l'exèrcit republicà i allà l'atrapa la fi de la guerra. La seva situació familiar i personal i el compromís polític durant la república fan que romangui a l'illa durant la postguerra, afrontant des d'a-

llà el procés de depuració. Fins el 1955 va exercir d'arquitecte municipal de Maó, Ciutadella i la majoria de poblacions menorquines. Retornà a Girona en els primers anys seixanta en ple creixement urbanístic, especialment de la Costa Brava. La seva obra ve marcada pels esdeveniments històrics que va viure i es reflecteix en les diferents tipologies constructives que va cultivar.

Ignasi Bosch Reig (Girona, 1910-1985). Fill del també arquitecte Isidre Bosch Bataller, va obtenir el títol el mateix any (1933) que Josep Claret. Bosch va iniciar-se en la professió de la mà del seu pare abans de la guerra. La seva obra més recordada, però, és la que va realitzar per l'Obra Sindical del Hogar, entitat de postguerra encarregada de la construcció dels barris de cases barates. Ignasi Bosch va ser l'arquitecte del Grup Sant Narcís de Girona, Sant Pere Màrtir d'Olot, Santa Maria de Banyoles i el grup Poeta Marquina de Figueres, a més d'altres conjunts menors a Ripoll, Camallera, Salt, Palafrugell o Blanes, entre d'altres. Entre l'obra privada cal citar la Casa Riera Perpinyà, a la Gran Via de Girona, i el cinema-hotel Ultònia.

Joaquim M. Masramon de Ventós (Girona, 1910-1987). Nascut a Olot l'any 1910, va iniciar els seus estudis d'arquitectura a l'Escola de Barcelona el 1926, però no es va titular fins l'any 1940, a causa del parèntesi de la guerra. El mateix 1940 va esdevenir arquitecte provincial, càrrec que va exercir fins el 1976. També va exercir com a arquitecte privat. Va ocupar els càrrecs de secretari i més tard de president honorari de la Comissió Provincial de Monuments de Girona. Com a arquitecte

provincial va projectar bona part de les infraestructures sanitàries, benèfiques i culturals d'aquesta institució. En són exemple l'Hospital de Santa Caterina, on hi projectà l'església (1947) i en remodelà la resta del conjunt, l'antic hospici, actualment Casa de Cultura (1945), i el projecte del nou hospital provincial al Puig d'en Roca de Girona (1952), destinat finalment a residència geriàtrica. També és l'autor de l'església de Sant Josep de Girona, entre altres edificis religiosos. Com a arquitecte privat ens deixà edificis d'habitatges particulars, els habitatges de l'Obra social de la Caixa de Girona i els blocs del Patronat Rinaldi a Santa Eugènia.

Per cloure aquesta aproximació als perfils dels arquitectes gironins ens acostem a la figura i a la trajectòria del que fou arquitecte municipal de Figueres (1915) i Girona (1922), Ricard Giralt Casadesús (1884-1970). Giralt Casadesús va néixer a Barcelona en una família dedicada a l'elaboració i venda d'objectes religiosos. Orfe de pare des de molt petit, va encarnar una aproximació més laboral a la professió. Lluitaria per consolidar un nou model d'arquitecte municipal, que treballava per a la millora de les ciutats planificant i dissenyant espais, colze a colze amb el poder municipal. La seva producció s'emmarca dins un noucentisme pragmàtic, proper al racionalisme, on el disseny i la forma esdevenen secundaris enfront a l'economia i la funcionalitat. Aquesta forma de concebre l'arquitectura es denota especialment en l'obra pública. Els seus contactes internacionals i el seu bagatge professional el conduïrien a projectes tan emblemàtics com l'escola Ignasi Iglesias, a Montjuïc, el Grup Escolar Prat de

la Riba, que finalment no es va fer, a les Pedreres, o el disseny del Parc Bosc i la Rambla de Figueres. No obstant això, la seva obra més important és el seu activisme municipalista, concretat en la fundació l'any 1928 del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España, veritable acadèmia dels arquitectes al servei de l'administració. La guerra malbarataria tot aquest projecte vital i sobreviuria fins el 1970 com a arquitecte privat i divulgador de l'arquitectura i l'urbanisme social.

BIBLIOGRAFIA

CAPEL, H. *La morfología de las ciudades. II Aedes facere: técnica, cultura i clase social en la construcción de los edificios*. Barcelona: Ed. del Serval, 2005.

Casa Masó, vida i arquitectura noucentista. Girona: Fundació Rafael Masó - Úrsula Llibres, 2012.

CASAMARTINA, J. *Josep Renom, arquitecte*. Sabadell: Fundació Bosch Cardellach, 2000.

FERRER, M. *Martí Sureda Deulovol (1822-1890)*. Girona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona, 1994.

GIL, R.M. *Ricard Giralte Casadesús (1884-1970) un noucentista transversal. Arquitectura urbanisme i municipi a la Catalunya del segle XX*. Tesi doctoral. Universitat de Girona, 2014.

MOLI, M. «Els arquitectes del segle XIX a la província de Girona: Bru Barnoya i Xiberta». A: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 22, 1974, p. 365-371.

MONTANER, J.M. *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990